

Meseläniň ahlak tarapy

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Meseläniň ahlak tarapy MESELÄNIŇ AHLAK TARAPY

Adam dünýä inýär. Onuň bigünä gözleri, ilki bilen, durnagöz asmana, özüni gurşap alan gözyetime düşýär. Tebigatyň ajaýyplygyna doly akyl ýetirip bilmese-de, ol onuň täsinligini duýýar. Töweregine aňk bolup seredýär. Tudunň ýapraklary, gandymyň ýapraklary, olaryň şahalarynda jürküldeşýän guşlar, al-asmanda ýüzüp barýan Gün, gapynyň önündäki akly-gyzyly güller, ýaplardan tovlanyp barýan akar suwlar – bu zatlaryň hemmesi onuň üçin del hem-de täsin.

Adam dura-bara bu zatlar bilen höwrügyär, tebigatdan lezzet almak tebigy hajata öwrülýär. Gujagynda ýaýnaýan topragymyzy biz ýöne ýere «ene toprak» diýip atlandyрмаýarys. Onuň bilen ömrümüzüň baglydygy üçin şeýle diýýäris.

Maddy nukdaýnazaradan seretsek, tebigat jemgyýetiň gözli hazynasydyr.

Estetiki nukdaý nazardan seretsek, tebigat halkyň lezzet çeşmesidir. Tebigatyň şu mukaddesligi biziň hemmämiziň oňa örän uly perzentlik söýgüsi bilen garamagymyzy, eýelik gözi bilen goramagymyzy talap edýär.

Durmuş bir durşuna duranok, tebigat hem özgerýär. Birmahallar biziň ümmülmez Garagumymyzyň şindiki tutup ýatan giňişliginde uç-gyraksyz deňziň ýa-da okeanyň çäýkanyp ýatan bolmagynyň ähtimaldygyny alymlar çak edýärler. Mümkün. Emma men çölde doguldym, çagalygymyň mawy baharyny çölde geçirdim. Şonuň üçin-de «Pasly baharlarda seýrana çykan» Şeýdi şahyryň çölün gözelligini gaýnagly ylham bilen wasp eden setirleri meniň ýüregime ýakyn.

Men bedew aty säpjedip sähra şeýle çykan şahyry göz önüne getirjek bolýan. Parlak baharda ynsan ruhuny täzeleýän gülli gözyetimi göz önüne getirjek bolýan. Gijeki siňňin ýagan ýagyşdan soň, ir bilen imisala hem-de şahyrana düzlüklerden dem alyp gören adam, uzaklardan dogan günün şöhlesine gök

ýylaklary ýumşak damjalaryň bulduraýşyny synlap, keýigokaralarda püre-pürlenip duran päkize suwa eňek batyran adam çölüň baharyny ömürboýy unudyp bilmez.

Ýene-de çölde geçen çagalygym ýada düşýär. Bütin ömrüni Ýerbent çölünde geçiren bisowat atam pahyryň ömrüniň soňky ýyllary hakydamda. Meniň meýdandan getirip berýän şireli çomuçlarymy, gök çyryşlarymy, kösükdir ýuwa-ýelmiklerimi ol aýratyn bir işdä, üýtgeşik bir lezzet bilen iýerdi welin, daşardan agzyň suwarardy. «Bu Hydyr gören çölde gögerýän ot-çöpün bahasy bolmaz, hemmesi dermandyr», diýip ol aýdardy. Ömründe doktoryň dermanyny datmadyk adam ýüz ýaşdan aňryk geçip aradan çykdy.

Bular meniň şahsy täsirlerim. Elbetde, dagly dagyň gözelligini, deňiz ýakasynyň adamy deňiz howasyny magtaýar. Howalasy belent daglar, çyrypynyp ýatan derýa-deňizler, sonar sähralar – bularyň hemmesine biz TEBIGAT diýip at berýäris.

Biziň ylmy-tehniki rewolýusiýany amala aşyrýan döwrümüzde tebigat bilen adamyň gatnaşygy öňki asyrlara garanda düýpli suratda üýtgedi. Asla tebigatyň keşbi, peýzažy özgerdi. Garagumuň göwsünde häzirki zaman posýoloklary döredi, mehanizasiýa bilen elektrifikasiýa gumda ýaşaýanlaryň durmuş ukladyny täzeledi. Otuzynjy ýyllaryň başynda Garagumuň üsti bilen Derwezä geçen maşynyň del yzyny ilkinji gezek görüp, ony äpet aždarhanyň yzydyr diýip çaklan ýerbentli çarwalaryň ogullary indi motosiklli ulag edinip, mal sürülerini bakýarlar. Gyrymsyrak çerkez-çetili çöketleriň (arman «düýe asaýmaly» ojarly çöketler indi ýyl geçdigiçe seýrekleýär) ugry bilen telegraf nawlary uzap gidýär. Günorta Garagumuň boz marallary indi kakdan kaka selpäp ýörmän, bol suwly kanalyň güzerinden suw içýärler. Mahlasy, gadymy oazisiň ýüzüne industrial keşde çekildi. Bular Sowet häkimiýeti ýyllary içinde Türkmenistan topragynda gazanylan ägirt uly ykdysady, sosial, tehniki progresi alamatlandyrýan görnüşlerdir.

Eýsem tehniki asy tebigy baýlyklara, janly we jansyz tebigata nähili täsir edýär? Muny bir söz bilen düşündirip bolmaz. Bu çylşyrymly meseledir. Aşgabadymyzyň edil ýeňsesinde tolkun atýan köllerde tomus günleri suwa düşüp keýpden çykmagyň

lezzetlidigini, şol kölleriň bsa gudratly tehnikanyň döreden zadydygyny, elbetde, hemmämiz bilýäris. Emma şol bir wagtyň özünde Gäwersiň düzlüginde, Tallymerjeniň tekizliklerinde tez marallaryň motisikletdir ýeňil maşyn bilen awlanylýandygyny-da gizläp bolmaz. Gynansak-da, tebigata ahlaksyzlyk bilen daramagyň faktlary diňe bular bilen çäklenenok. Bu ýagdaý kähalatlarda, tebigata gös-göni hyýanat etmeklige çenli baryp ýetýär. Pöwrize ýolundaky «Altyn çeşmäniň» taňkyrap galmagyny tebigata bilkastlaýyn edilen hyýanatyň hasabyna goşmak bolýar. Şol ýerde gaş düzetjek bolup, göz çykardylar. Dogry, üç-dört gezek suwuna düşeniňde gijilewükden nam-nyşan goýmaýan tebigy çeşmäniň tarypy il arasynda henize-bu güne çenli dilden düşenok. «Edebiýat we sungat» bu barada çykyş edip, zyýanyň ýarysyndan gaýtmagyň henizem bir pilledigini «Altyn çeşmäni» gaýdyp almaga mümkinçiligiň şuş-şu günem bardygyny nygtap-nygtap belläpdi. Juda geň bolsa-da degişli resmi guramalar metbugatyň şol duýduryşyna seslerini çykarmadylar.

Günbataryň käbir alymsumaklary ylmy-tehniki rewolýusiýany şahsyýetiň we ahlagyň garşysyna goýýarlar, ýagny ylmy-tehniki rewolýusiýa şahsyýeti hem-de ahlagy ýoga çykarýar diýip ynandyryjak bolýarlar. Jemgyýetimiziň agzalary bolan biz bu pelsepäni ret edýäris. Akyllý-başly adam sosial progresi gumanizmiň duşmany hasaplap bilmez. Adamyň aň-düşünjesi, intellektual derejesi-hä artmalymyş, onuň tersine, ahlak tarapy ýitmeli mişin? Ýok! Beýle bolup bilmez.

Emma jemgyýetde ahlak terbiýesiniň tebigaty goramak meselesinde aýgytlaýjy rolunyň bardygyny welin biz asla inkär etmeýäris. Tebigata talaň salmagyň käte-käte ýüze çykýan faktlary gürrüňsiz ahlaksyzlygyň miwesidir. Daşary ýurtlaryň birinde ady belli kurortda bolup gelen bir dostum şol kurortyň gapdalyndaky milli seýil bagynyň ajaýyplygy barada gözügidijilik bilen gürrüň berdi. Şol bagda sürülenişip ýören täsin towşanlar, owadan guşlar hiç kimden zowal görenok. Ýüz dürli gülleriň ysy töwerege ýaýraýar, bagyň tertibi hem-de arassalygy haýran galdyrýar. Aşgabatda-da goýry saýaly seýil baglary bar. Meselem, WLKSM-iň XX ýyllygy adyndaky medeni-seýil we dynç alyş bagy (häzirki «Aşgabat» seýilgähi – 1-nji

park -t.b.). Yhlas edilse, bu bagy paýtagtyň zähmetkeşleriniň we myhmanlarynyň göwnüni göterýän, şähdini açýan, lezzet bilen dem-dynç alynýan ýere öwürüp bolardy. Emma yssy tomus günleri bagyň günorta derwezesinden girseň, ilki bilen, ýere düşelen gazete ýa-da üçleşip oturan adamlara gözüň düşýär. Kirow adyndaky seýil bagyň (häzirki Magtymguly şaýolynyň ugrundaky «Baýram han» seýilgähi -t.b.) ýagdaýy bolsa mundanam erbet. Şeýle görnüşiniň golaýynda erkana gezip ýörseň towşanlary-ha däl, eýsem ýaýnap ýören bala-çagalary-da göz önüne getirmek kyn.

Zähmetkeşleriň köpçülikleýin dem-dynç alýan ýerleri barada gürrüň gozgalanda, Pöwrizäni agzamazlyk mümkin däl. Yssy ölkämiziň şu arassa howaly salkyn künjegi tebigatyň baha kesip bolmajak gözelligini özünde jemläpdir. «Ýüpegi saklamasaň, ýüň bolar» diýlişi ýaly, her bir gözellik, şol sanda tebigy gözellik hem özüniň aýawly goralmagyna mätäçdir. Mähnet çynarlara beslenen, köp sanly daçaly pioner lagerleri bu sapaly jülgäniň çar tarapyňy baýyrlar hem-de dag gerişleri tutup otyr. Şol baýyrlara, dagkara çykyp dem almagyň lezzeti aýry. Emma olara çykmagyň hyllallasy bar. Dogry, haçan-da bolsa birmahallar jülgäniň sag tarapyndaky Bürgütli baýra çykmak üçin öwürümlü basgançaklar edilipdir. Bürgütli baýra çykylyan ýoda-da, baýryň depesi-de çüýşe döwürklerinden, hapa-hupadan doly. Pöwrizäniň günorta burçunda ýerleşýän daçalardan çep tarapdaky baýyrlara çykmak has-da görgi. Şol baýyrlaryň eteginde goýun-geçi, doňuz, towuk saklaýan ýataklar bar, şol ýataklardan ýakymсыз ys-kok burnuňa haplap urýar.

Bizi gurşap alan tebigat gözellikden doly, şol gözellik adamlaryň ruhy baýlygyny artdyrmaga hyzmat edýär. Ýer astyndan gülüp çykýan enaýy güle guwanç bilen garamaýan adamy göz önüne getirmek kyn. Adam hemmeden ozal öz dem alýan topragyňyň howasynyň päkizeligi üçin göreşmelidir, şol howanyň gadyryny bilmelidir. Köp ilatly, biçak kän awtomaşynly Tokioda dem alara howanyň ýetmeýänligi zerarly, kapitalistler ol ýerde howany banka salyp satýarmyşlar.

Tebigat owadan. Adam şol tebigatyň içinfe ýaşaýar. Akar suwlar, elwan güller, sapaly jülgeler, gök öwürýän baglar, giň

sähralar – bular dünýä inip, göz açaly bäre ynsan gözüne şeýle bir yssy. Biziň bu gözel tebigatdan örkümüzü üzüp gitjek ýerimiz ýok.

Adam dünýä inýär. Ene hüwdüsi bilen birlikde penjiräniň daş ýüzünde jürküldeşýän guşlar, ygşyldeşýän gök ýapraklar hem oňa täsin aýdym ýaly bolup eşidilýär. Ýöremäge ýaranda şol çagajyk daşaryk çykýar we gapynyň önündäki ýapdan saglap akýan suwa elini batyrýar. Onsoň depesindäki durnagöz asmana, öz endamyny hem-de tutuş ene topragy gyzdyrýan Güne seredýär. Täsin tebigata bolan mukaddes perzentlik söýgüsi, ähtimal, hut şol pursatlarda adamyň kalbyna ornaşýandyr. Goý, ene topraga bolan şol mukaddes söýgi ömürboýy hemra bolsun!

Berdinazar HUDAYNAZAROW. Publisistika